

УДК:100+301+330

О.Б. ПЕТИНОВА

ЕКОНОМІЧНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ

Петінова Оксана Борисівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського

У статті розглядається економічна сфера життя суспільства у філософському аспекті. Розкрито вплив економічної діяльності на світогляд людини. Висвітлено вплив ринкових відносин, матеріального виробництва на формування особистості.

Ключові слова: економіка, економічне життя, матеріальне виробництво, ринок, гроші, потреби, конкуренція, власність.

В статье рассматривается экономическая сфера жизни общества в философском аспекте. Раскрыто влияние экономической деятельности на мировоззрение человека. Освещено влияние рыночных отношений, материального производства на формирование личности.

Ключевые слова: экономика, экономическая жизнь, материальное производство, рынок, деньги, потребности, конкуренция, собственность.

In the article the economic sphere of life of society is examined in a philosophical aspect. Influence of economic activity is exposed on the world view of man. Influence of market relations, material production is reflected on forming of personality.

Keywords: economy, economic life, material production, market, money, necessities, competition, property.

© О.Б. Петінова, 2012

Постановка проблеми. В умовах сучасних трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні та світі, велику роль у становленні особистості ринкового типу відіграють економічні відносини, які постають як особливий спосіб само-реалізації людини, виявляють необхідні орієнтири, завдяки яким людина забезпечує собі необхідні умови для існування й розвитку. Саме у праці, ринкових відносинах вона реалізує себе як цілісність, а тому сьогодні актуальною є проблема філософського осмислення економічної сфери суспільства. Глобалізований світ формує і нові виклики підготовці спеціалістів до ринку праці в рамках української практики. Глобальна економіка вимагає створення інститутів, що насамперед забезпечуватимуть функціонування ринків праці. Під глобалізацією ми розуміємо процес зростаючого впливу на соціальну дійсність окремих країн з боку різних факторів міжнародного рівня: економічних та політичних зв'язків, культурного та інформаційного обміну тощо. В інноваційній економіці України XXI століття економічною основою повинно стати інноваційне виробництво, в рамках якого відбудеться інтеграція освіти, науки і виробництва в єдину інноваційну діяльність. Освіта виступає основним елементом інноваційного виробництва, це продуктивна сила, яка безпосередньо впливає на темпи і якість економічного зростання, його спрямованість і динаміку. Забезпечуючи формування та накопичення людського капіталу, освіта виступає як системний регулятор економічного, науково-технічного та соціального прогресу суспільства. Складність і різноманітність взаємопов'язаних проблем формують нове політичне, суспільне, економічне та освітнє середовище, управління яким вимагає нового системного мислення, нових кваліфікацій і нових управлінських якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До цієї проблеми на сучасному етапі звертаються ряд дослідників. Так, наприклад, Бойко О.П. характеризує взаємозв'язок філософії та економіки [4], Скотний В.Г. розглядає власність як соціально-економічний феномен у філософському аспекті [12]; дидактичний вимір філософсько-економічного знання у контексті теорії духовного капіталу досліджує Глушко Т.П. [5]; Амінова О.В. характеризує роль духовних цінностей у економічній діяльності людини [2]; Гончаренко Н.А. досліджує феномен багатства [6]; Мазаракі А.А. та Льїн В.В. вивчають філософію грошей [8]; Осипов Ю.М. аналізує філософію господарства [10].

Мета дослідження. Філософське осмислення економічної сфери суспільства та її впливу на становлення особистості в умовах ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоденна безпосередня економічна діяльність кожної людини впливає на її особистість, формує світоглядну позицію. Економічна сфера є визначальною у структурі суспільства. Серцевиною цієї сфери є матеріальне виробництво, без якого суспільство не могло б існувати взагалі, тим більше – розвиватися. В процесі матеріального виробництва люди відтворюють умови свого буття, виробляють засоби, необхідні для задоволення своїх потреб. Потреби завжди лежать в основі діяльності й поведінки людей, виступають рушійною силою і джерелом реальних суспільних відносин, спонукають людину до практичних дій. Причини, що спонукають людину до діяльності, мотиви її поведінки завжди пояснюються потребами, а точніше – прагненнями до їх задоволення. Виходячи зі своїх потреб, людина виробляє певне (відповідне своїм потребам) відношення до суспільства, до інших людей і до

самої себе [15]. Філософія економіки – сфера філософського знання про сутність економічного буття людини в багатовекторному полі соціуму й гуманістичному аспекті. Філософський вимір економічного життя (економіки) значно ширший від його змістового кола як самодостатньої умови існування й життєдіяльності людини. У ньому економічна сфера постає як особливий засіб самореалізації людини в процесі зміни нею зовнішнього і власного (внутрішнього) світу, а економіка набуває статусу людиновимірної, універсальної єдиної матеріально-духовної сфери, в якій особистість реалізує себе як біосоціодуховна цілісність. Факт економічної діяльності у філософській інтерпретації осмислюється в усій його глибині, позбавляється чисто об'єктивного сенсу й розкривається у сфері духу. Духовна сфера господарювання охоплює настрої, переживання, оцінки, світовідчуття, світорозуміння, світоусвідомлення, з чого й започатковуються філософська інтерпретація, осмислення, світоглядне обґрунтування економічних проблем [4, с.80].

Кожна людина щоденно залучена у сферу економічного життя, економічних явищ, адже вона купує і продає, отримує доходи й сплачує податки, керує і підпорядковується управлінським рішенням, заощаджує та витрачає, виробляє і споживає. Економічна діяльність, праця одвічно притаманні кожному суспільству. Вона не лише створює матеріальний достаток, задовольняє вітальні потреби, а й розвиває творчі сили, здібності, внутрішній світ людини, надає йому особливого спрямування [11, с.340].

Економіка, яка утверджується в суспільстві, яскраво демонструє свої перетворювальні можливості, радикально змінює все зовнішнє, а інколи і внутрішнє (духовне) життя людини, породжує технічну цивілізацію з її енергією, механізмами, інформацією, комунікаціями, озброєннями тощо. В результаті створюється штучний світ, який безпосередньо і масштабно протистоїть природному світу та земній природі.

Адам Сміт, британський економіст, філософ, один із засновників економічної теорії, ще у 1776 році у своїй знаменитій книзі «Дослідження природи та причин багатства народів» показав, що саме власний інтерес кожної окремої людини, який ґрунтується на розподілі праці, веде до одержання максимально можливих благ для всього суспільства в цілому. Передумови для цього – конкуренція і вільні ринки. Конкуренція стимулює досягнення більш високих результатів праці, а значить, і підвищення життєвого рівня для всіх. Відкриті ринки дозволяють подолати нестачу товарів навіть там, де вони не виробляються. Будь – які, навіть незвичайні потреби будуть задоволені, якщо на них буде платоспроможний попит [13].

Головними мотивами економічної діяльності людей, за А. Смітом, є потреби та обмін продуктами для їх задоволення. В актах обміну виявляється принципово відмінна за своєю природою від потреб міра, що визначає рівноцінність і відмінність речей. Ця міра є об'єктивною, не залежить від настроїв, бажань людей: нею є час їхнього життя і час їхньої праці. Кругообіг товарів, грошей,

багатств відбувається завдяки вкладеній у товари праці [11, с.342].

Взаємозв'язок між різними сферами матеріального виробництва А.Сміт показує на прикладі господарства окремого селянина, зайнятого у сфері рослинництва. Виростивши зерно, виробник розподіляє його: одну частину залишає для власного споживання; другу частину – на насіння, необхідне для відтворення процесу виробництва; третю – для обміну на ринку, щоб за виручені гроші придбати інші необхідні йому товари. Потім знову відбувається повторення цього циклу – виробництво, розподіл, обмін, споживання і так безперервно. Саме так цей процес відбувається і в масштабах усього суспільного виробництва, що може, хоч частково, ілюструвати виробничі відносини в дії [13].

Ми підтримуємо точку зору, за якою у філософському розумінні ринок – це відкрита, переважно нерівномірна самоорганізована система, з усіма атрибутами і зворотніми зв'язками. Якщо у природі існують дивовижні за своїм пристосуванням до навколишнього середовища рослини і тварини, то «суспільний відбір» створює все більш досконалі форми господарювання, пов'язані з розподілом праці та розвитком виробничих сил. Втіленням їх виступає ринок. Таким є світоглядне розуміння ринку [1, с. 265]. Ринок як універсальний саморегулятор суспільного виробництва створює баланс інтересів підприємців і покупців. Товарообмін залежить не від симпатій або антипатій між людьми, а від того, чи вони бачать у ньому вигоду для себе. Ринок потребує наявності неписаних законів, правил гри і моральних переконань, зокрема благородства, надійності, порядності, солідарності. Ми вважаємо, що саме до виховання цих якостей потрібно прагнути, тому що найчастіше ними нехтують, забуваючи про духовність.

Конкуренція – це також важливий фактор, який стимулює покращення якості товарів. Сучасний бізнес орієнтується не тільки на задоволення матеріальних потреб споживачів, а й на задоволення їх естетичних потреб і смаків. Споживачі віддають перевагу товарам, які пробуджують мислення, конкуренція породжує нові напрямки стратегічного мислення та управління на підприємствах. Раніше інновації асоціювалися тільки з товарами і технологіями, а сьогодні бізнес зайнятий створенням емоційних споживачьких переживань.

Практика сучасного ринкового господарювання засвідчує, що сьогодні має місце зростання впливу людського фактора на всі сфери життя суспільства. Суспільство поступово приходять до висновку, що багатство створюється за допомогою мудрості. Мудрість притаманна тим, хто володіє знаннями про себе самого, свою сутність і свою природу. Це істинно людська форма мислення, сприймання, розуміння і перетворення світу та самого себе [10, с.234].

Важливим чинником функціонування суспільного виробництва, економічної сфери є гроші – особлива реальність, з якою пов'язаний кожен день людського буття, яка створює специфічне сприйняття людиною світу і себе в ньому. Гроші створюють людині проблеми за їх відсутності і

ще більше, коли їх вдосталь або надмір. Лише на перший погляд вони управляють людьми, і гроші диктують свою політику, нав'язують особливий світогляд, філософію. Маючи властивість загального обміну, гроші стають не тільки цінністю, але й мірою вартості обмінних благ – мірою всіх речей. Вони виражають якісну безмежність можливого в діях людей, є стимулом і спонукальним мотивом багатьох видів діяльності – як гуманних, так і антигуманних. Гроші здатні заохотити до будь-яких дій проти людини, перетворити на предмет купівлі-продажу те, що ним не повинно бути в здоровому суспільстві. Це означає, що вони носять у суспільстві не буття як порядок, так і елементи хаосу. Але гроші є лише засобом реалізації вольових, розумових зусиль людини. Вони однаково успішно обслуговують як творчі, так і деструктивні людські дії та вчинки. У цій ролі вони творять або руйнують людину як особистість, впливають на формування її індивідуальної системи цінностей, ієрархію її особистих пріоритетів і цілей. Усе залежить від співвідношення розумово-вольових зусиль і грошового інтересу в діяльності людей [4, с.98]. Дійсно, гроші суттєво змінили систему людських цінностей, поставивши себе в їх центр як всезагальну цінність. Вони надають людині свободу ідеального споживача, який може обирати товари, людей, місце і час, які найбільше підходять для задоволення потреб. Німецький філософ Петер Слотердайк сказав про гроші так: «Гроші – це абстракція в дії...Грошам усе байдуже. Вони – посередник, через якого здійснюється зрівняння різного. Вони, як ніщо інше, здатні допроваджувати різне під один знаменник» [9, с. 200].

Гроші є продуктом суспільства, його витвором, за який воно має нести відповідальність. Людина мусить збагнути їхню справжню місце і роль у своєму житті та бутті суспільства, навчитись керувати ними на основі поєднання можливостей сучасної економічної науки (з її практичною спрямованістю) і філософії (з її спрямуванням на пізнання цілісного світу).

Власність – ще одна складова економічного життя, яку варто розглянути крізь призму філософії. У період Нового часу, коли відчувалось формування і становлення філософії раціоналізму, власність стає об'єктом філософського аналізу. Проблема власності постає атрибутом свободи індивіда, який заявляв про свої права суб'єкта суспільної діяльності поза всякими становими та ієрархічними обмеженнями. В епоху Просвітництва й буржуазних революцій власність проголошувалася основним природним правом людини, її волевиявленням й достоїнством. Останнє вважається найважливішим принципом ідеології та філософії лібералізму. У сучасній економічній теорії права власності розуміються як санкціоновані суспільством (законами держави, традиціями, звичаями, розпорядженнями адміністрації) поведінкові відносини між людьми, які виникають у зв'язку з існуванням благ і стосуються їхнього використання [12, с.62].

У сучасній літературі висловлюється думка про те, що першим етапом у розвитку майнових відно-

син виступає особиста власність. Вона розуміється як володіння обмеженим колом предметів повсякденності, засобами особистого існування, всім тим, що не пускається в хід для одержання наживи й збагачення. Філософський аспект аналізу поняття «власність» розглядає її як властивість людської природи. Відношення людини до речі трактується як спосіб її самовизначення й самореалізації в навколишньому світі. Людський фактор є ключовим у відносинах власності.

Ствердження значення особистості в господарському житті не означає обов'язкового економічного індивідуалізму. В господарському житті можливі складні шляхи й сумісні різні начала. Але повне підкорення господарської особистості соціальному колективу або державі руйнує господарство та поневолює особистість. Вільне існування особистості в матеріальному світі передбачає свободу господарювання, вільні й відповідальні акти людини стосовно матеріальної природи.

Сьогодні особлива увага дослідників акцентується на особливостях інтелектуальної форми власності, яка визначається як володіння й використання результатів інтелектуальної діяльності. Специфіка цього різновиду власності проявляється в рівні освіти, кваліфікації, знаннях, досвіді працівників розумової праці. Чим вищий цей інтелектуальний потенціал, тим зазвичай вищі трудові можливості працівників, їхня трудова віддача, продуктивність і якість праці [12, с.63].

Ми погоджуємось зі словами німецького філософа А. Шопенгауера, який сказав про те, що важко, якщо неможливо, знайти розумну межу нашим бажанням власності [14]. Дійсно: достаток тієї чи іншої людини в цьому відношенні залежить не від абсолютної, а від деякої суто відносної величини, саме від відношення між її вимогами та її майном. Тому майно саме по собі як чисельник без знаменника. Людина може бути цілком задоволена, маючи лише необхідні речі для життя, між тим як інша людина, котра має високі прибутки, почувається нещасною.

Цілком доречно сказати, що власність сама по собі не несе зла чи добра. Її функція одна – допомагати людині забезпечити виробництво необхідних засобів до існування, налагодити розумне господарство, гарантувати добробут. Мораль і дух усього цьому надає сама людина. Власник сам по собі не обов'язково експлуататор і паразит. Зло і добро – в людині, а не у власності. Звідси і впливають всі міркування про сенс життя людини в плані її господарської реалізації.

Висновки. Таким чином, економічна сфера життя суспільства у контексті філософії розглядається як важливий чинник формування особистості. Людина тією чи іншою мірою проявляє своє ставлення до об'єктів економічного знання. Гроші – це важлива складова нашого життя і завдяки ставленню до них можна оцінити світогляд особистості. Надмірна пристрасть до грошей, їх надлишок негативно впливають на людину, адже вона дбає лише про матеріальне, а не про духовне. Нестача грошей програмує у людини негативне ставлення до світу, до самої себе. Гроші здатні за-

охотити до будь-яких зусиль проти людини, перетворити на предмет купівлі – продажу те, що ним не повинно бути в здоровому суспільстві. Це означає, що вони вносять у суспільне буття як порядок, так і елементи хаосу. Але гроші є лише засобом реалізації вольових, розумових зусиль людини. Варто пам'ятати, що до всіх матеріальних благ варто ставитись раціонально, з мудрістю.

Мудрість – це саме та якість, яка допомагає в економічному житті суспільства. Лише мудрий керівник, підприємець зможе ефективно керувати своїми підлеглими, досягне таким чином матеріальних благ, не втративши своїх духовних якостей. Всі свої дії, економічні операції потрібно попередньо осмислювати, давати собі звіт про те, як це впливає на інших людей, і, звичайно, на самого себе.

Економічна сфера суспільства виступає детермінантою всіх соціальних процесів в їх історичному розвитку, вона дає можливість простежити за багатством цілісної життєдіяльності особистості, без постійного процесу виробництва суспільство

взагалі та особистість зокрема не могли б розвиватися. Освіта в світі набуває досить високого статусу в рамках загальнодержавної політики, це пов'язано як і з нагромадженням інформації в різних сферах діяльності особистості, і, безпосередньо з зовнішніми змінами в суспільстві – новими культурними тенденціями, новими економічними орієнтирами. Економічна сфера життя суспільства і освіта дуже тісно пов'язані між собою, і цей зв'язок представляє поле для комплексного міждисциплінарного осмислення тих тенденцій, які відбуваються в сучасній Україні і торкаються трансформаційних процесів у всіх сферах життя. Освіта в глобалізованому світі залежить від якості державної економічної політики. Держава разом з бізнесом і суспільством у цілому повинні чітко сформулювати її цілі та пріоритети для створення сприятливих умов підготовки фахівців, які будуть плідно працювати на благо країни, що сприятиме досягненню найважливішої мети – забезпеченню стійкого довгострокового підвищення добробуту населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдеев Р.Ф. *Философия информационной цивилизации* / Р.Ф. Абдеев. – М.: Владос, 1994. – 336 с.
2. Амінова О.В. Роль духовних цінностей в економічній діяльності людини / О.В. Амінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvchu/Filos/2008_414/414-415%5C18.pdf
3. Базилович В.Д. *Інтелектуальна власність* / В.Д. Базилович. – К.: Знання, 2006. – 431 с.
4. Бойко О.П. *Філософія. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. В 2-х частинах.* – Ч. 2. *Філософські системи* / О.П. Бойко. – Суми: ДВНЗ «УАВС НБУ», 2009. – 113 с.
5. Глушко Т.П. *Філософія економіки у структурі сучасної гуманітарної освіти. Монографія* / Т.П. Глушко. – К: Науковий світ, 2008. – 211с.
6. Гончаренко Н.А. *Реальність і утопічність феномена багатства у структурі соціального капіталу* / Н.А. Гончаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_53/Gileya53/F16_doc.pdf
7. Дуденко В.І. *Соціально-філософські аспекти трансформацій в сучасному суспільстві: Монографія* / В.І. Дуденко. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 250 с.
8. Мазараки А.А., Ильин В.В. *Философия денег: монография* / А.А.Мазараки, В.В.Ильин. – К.: КНТЕУ, 2004. – 719 с.
9. Мінаков М. *Петер Слотердайк і його «Критика цинічного розуму»* / М.Мінаков. – Український гуманітарний огляд. – 2002. – №8. – С. 199-204.
10. Осипов Ю.М. *Философия хазяйства* / Ю.М. Осипов. – М.: Юрист, 2001. – 624 с.
11. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. *Філософія* / Є.М.Причепій, А.М.Черній, Л.А.Чекаль. – К.: Академвидав, 2005. – 592 с.
12. Скотний П.В. *Власність як соціально-економічний феномен: філософський аспект* / П.В.Скотний // *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* – Серія Філософія. Психологія. Педагогіка. – К.: Політехніка, 2009. – № 3 (27) / 2009. – Ч. 1. – С.60-63.
13. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов* / А. Смит [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/smit/smit_1.pdf
14. Шопенгауэр А. *Афоризмы житейской мудрости* / А. Шопенгауэр [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theosophy.ru/lib/aforizmy.htm>
15. Щерба С.П. *Філософія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* / С.П. Щерба. – К., 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slv.com.ua/bookz/177/6091.html>